

ОТНОВО ЗА ЙОРДАН ПОВКОВ
 („ЙОРДАН ПОВКОВ. ЖИЗНЕН И ТВОРЧЕСКИ ПЪТ. 1880—1937“ от ИВАН САРАНДЕВ. С., Изд на Отечествения фронт, 1986)

Голям и богат е художественият свят на Йордан Повков, който все още не е проучен напълно, въпреки че разполагаме вече с много статии, очерци, литературни портрети, есета, студии и отделни книги. Защото много са и проблемите, кодирани в творчеството на писателя, които чакат своето разрешение, не са малко пластове и дълбините, останали недокоснати и до днес; въпреки че нашите литературни историци и критици са снабдени с модерен литературоведски инструментариум, срещат се и бели ивици в жизнеописанието му, особено в историите на рода му. Ние все още не разполагаме с една негова строго научна биография или обстоен летописен труд, на които да се опрем, уверени в точността на фактологичния материал. А навярно ще се намерят, закътани в частни и обществени архиви, и документи от най-различно естество, непуснати още в научно обръщение. Потвърждение на казаното са новопоявяващите се студии, книги и сборници, в които намираме опити за нов прочит на Йовковите творби, но и нови архивно-документални допълнения и доизяснявания на редица факти от живота и творческото наследство на този класик на българската художествена проза. Ново доказателство, при това най-значимо и богато в това отношение, е излязлата неотдавна от печат монография на Иван Сарандев „Йордан Йовков. Жизнен и творчески път. 1880—1937“, в която между другото намираме неизвестни житиеписни шрихи, както и много нови догадки и обяснения на един или друг факт от биографията му. Дългогодишните изследвания на Иван Сарандев, който е автор и на една отделна монография само върху „Старопланински легенди“, са дали своя резултат — книгата му съдържа някои архивни открития, които ще улеснят в значителна степен всеки бъдещ биограф на Йордан Йовков.

Когато говорим за биографията на

писателя, трябва да признаем, че сравнително най-оскъдни са данните за неговия род, и то не само за деди и прадеди, но и за собственото му семейство, за родителите и братята му. Малко е, недостатъчно е онова, което се знае за тях. И особено за братята му, от които трима са надживели Йордан Йовков — Йосиф, най-големият, който е с деветнадесет години по-възрастен от писателя, е починал през 1943 г., Бойчо, също по-възрастен — през 1950, — и Коста, най-малкият — през 1960. Нарочно отбелязва годините на тяхната смърт, защото по това време Йордан Йовков заема своето място между първомайсторите на българската литература, художественото му наследство е получило високи и далече по-стабилни оценки и вече се предприемат по-обхватни и шателни изследвания и на характера, личността и живота му. Но нашите литературни историци и журналисти не са се сетили да ги разпитат по-нашироко и планомерно и по този начин да запазят ценни данни и свидетелства за литературната история. Като изключим Коста Йовков, който е оставил повече сведения и спомени, от Йосиф е могло да се измъкне много, ако не толкова за писателя, то поне за семейството и Йовковия род, за живота в Жеравна, за „чифликчийството“ на бащата в Добруджа и т. н.

Като говорим за новите биографични шрихи и допълнения в монографията на Иван Сарандев, особено ценни са ония страници, а те не са малко, които хроникират пребиваването на писателя в Букурещ, отбелязано вече и от други критици. Освен фактите, взети от архива на Министерството на външните работи, тук особена стойност имат информацията за обществено-политическия живот по това време в Румъния и прегледът на румънската преса, която легационният чиновник Йордан Йовков е трябвало служебно да преглежда всеки ден, да прави извадки от нея, засягащи България и най-вече Добруджа, и да ги докладва на пълномощния министър. Съмнено всичко това е оказвало влияние върху Йордан Йовков, но ми се струва, че авторът на монографията е трябвало

повече да ексцентрира върху тогавашната румънска литература, върху румънския литературен печат, изкуство и театър, които несъмнено са оставили по-трайни следи в духовния свят на белетриста, на твореца. Трябва да признаем, че в студията са богато документирани и щателно разгледани жалките условия, при които живее и работи писателят в Букурещ, пречили му спокойно и системно да осъществява художествените идеи, които са го вълнували. Така неусетно Иван Сарандев опровергава легендата, разпространена устно от негови колеги, че той не бил добросъвестен служител, че не ходел редовно в легацията и че се интересувал само от собствената си литературнотворческа работа. А се оказва, че именно изнурителните служебни задължения, бедните и неудобни за работа квартири, постоянните заплахи от уволнение, недоимъкът и прочее са издеждали силите му, пречели са му да пише, увредили са здравето му — с една дума казано, ако са му били предоставени елементарни условия за живот и творчество, сега българската литература щеше да притежава поне още една-две негови книги.

Самото заглавие определя съдържанието и характера на монографията, модела на композицията ѝ — една наистина традиционна композиция, но, струва ми се, подходяща за този род литературно-исторически изследвания. Иван Сарандев не отделя биографията на писателя от творчеството му, не ги обособява в две фактически несвързани части, както правят някои други автори. Той е предпочел да ги обедини в едно неразривно цяло и ние виждаме как животът прелива в творчество, защото творчеството е свързано посредством хиляди недоловими нишки с живота, защото средата, в която се ражда и израства писателят, подхранва таланта му или задържа развитието му, помага или пречи за избуяването на интелектуално-духовните му сили и т. н. Несъмнено и така наречените чисто външни условия, в най-широкия смисъл на думата, включително и обществено-политическият и нравствен климат на епохата въздействуват върху генезиса на един или друг творчески замисъл, върху своеобразието му и т. н. Както се знае, всички тези въздействия се отразяват по много сложен път върху творчеството на писателя, инфилтрират се бавно, комплицирано, преждават се през много духовно-нравствени филтри и пр. Всеки писател е син на своето време и Йовков не би бил Йордан Йовков, ако не беше се родил и прекарал детството си в Жеравна, ако не беше живял и работил в Добруджа, ако не беше участвувал във войните и т. н. И ако споменавам тук за някои общоиз-

вестни азбучни истини на нашето съвременно литературознание, то е, защото смятам този метод за плодотворен, който ни дава възможност по-лесно и непосредствено да разберем творбата, като намерим корените ѝ и открием връзките на персонажите с живата действителност, и то в момента, когато тя се появява и заживява своя художествен живот. Струва ми се, че ако в монографията си Иван Сарандев е съумял да се домогне до интересни анализи на произведенията на Йовков и е успял да разкрие тяхната атмосфера и аромат, естетическите и нравствените им внушения и в крайна сметка да набележи общото в частното и общовещното в българското, или, с други думи казано, ако монографията притежава свои приноси страни, то това се дължи до известна степен и на приложения в нея литературно-исторически метод.

Биографията на Йордан Йовков, така задълбочено проучена, в която всъщност основното, сърцевинното е творчески живот, позволява на Иван Сарандев да очертае измеренията на характера и духовния му свят, да изпие неговия вътрешен, интелектуално-нравствен портрет. Без едно такова проникване в духовната същност на писателя трудно би могло да се проникне и в творчеството му. Иван Сарандев внимателно се вглежда в специфичните черти на натурата му, анализира постъпките му, проследява поведението му като учител, офицер и чиновник, като гражданин и родолоубец, отношението му към хората от народа и към неговото писателско обкръжение, към неговите любими добруджанци. Той изследва прецизно спомениите на съвременниците, анализира наблюденията и впечатленията им, като приема достоверното, правдивото или отхвърля лекомисленото, повърхностното, същияното. Така постепенно се набелязват съществените черти в характера на писателя, неговата уравновесена природа, емоционалните му отреагирвания, нравствените му принципи, о които строго се придържа, възгледите му. С подчертана добросъвестност е разглеждано поведението на Йордан Йовков, както и неговата съдържаност в отношението и преценките му на големите събития, които разтърсват страната и света след Първата световна война, и е намерено сравнително най-точното определение и обяснение, правени досега. Този проблем е твърде сложен и авторът е трябвало да преодолява немалко спънки, за да очертае една емпирична жизнена дадена, слабо повлияна от големите събития, като открие в нея връзките ѝ, често незабележими, с успоредния творчески процес, който е истинската духовна същност на художника — със сложни

преплетените особености на неговото художествено възприятие и претворяване — както се изразява един критик. — Сарандев обаче е успял да се справи с тази трудност, обединявайки в едно цяло двата потока¹.

В биографичните си проучвания Иван Сарандев не се простира широко, въпреки че вмъква редица открити от него документални материали, не прекалява с извадки и раздути коментари на чужди разработки и мнения и ако прави това, то го прави с несъмнено чувство за мярка. Защото в жизнеописанието като че ли всичко е подчинено на основната задача — да се разкрият силата, красотата и художествените внушения на творчеството, което ни е завещал Йордан Йовков. Но и тук Иван Сарандев проявява чувство за мярка, защото в центъра на вниманието му е положено най-значителното и яркото в това същностно литературно наследство. Той не тръгва по следите на Йовковите публикации в печата и ако понякога върши това, то е, за да отбележи някои съществени моменти в творческата му биография. Защото, ако беше търнал и по тази линия, то монографията му не само би набъбнала прекомерно, но несъмнено биобиблиографската информация щеше да затлачи основното — акцентуването върху най-значителните му произведения. Но това не означава, че Иван Сарандев пренебрегва първите импресии и разкази на белетриста, поставили началото на неговата военна проза, която е посрещната ласкаво и го представя като „млад белетрист с големи надежди“, както се изразява през 1915 г. Божан Ангелов в една своя статия. Защото в нея Иван Сарандев открива характерното в творческия почерк на младия белетрист, което в основата си остава непроменено и което по-късно ще се развива и обогатява. Същевременно тук проличава и литературнокритическият подход, прилаган от Иван Сарандев при навлизане в художествената сърцевина на дадена творба. Той събира и разглежда всички съществуващи данни за зараждането на замисъла, за условията, при които той започва да прокълва и да се развива под перото на писателя, като използва най-разнородни свидетелства не само на съвременници, но предимно на отделни Йовкови признания, направени лаконично пред най-близки нему хора. Наред с това авторът на монографията анализира всички тези свидетелства, домогвайки се до чисто психографски прозрения,

като по този начин избягва сухото и схематично дисектиране на белетристичната тъкан и оживява изложението, което у някои литературни историци и критици е доста елементарно-школско, а у други е предпамерно усложнено от надут фразеологични конструкции, зад които трудно можеш да откриеш интересна и свежа мисъл. „Без излишество и злоупотреби със свидетелствата, които цитира в най-належащите случаи, той съумява да реставрира етапите, през които преминава творческият процес и се осъществява творческият замисъл у писателя — отбелязва Пантелей Зарев. — Макар всичко да не е използвано, привлеченото като историческа фактичност е достатъчно, за да ни респектира с важноста си. Следва по следата Сарандев реставрира творческия процес: от замисъла до окончателния текст на творбата.“²

Прилагането на този способ е резултатно, защото дава по-пълна представа не само за творческата работа на Йордан Йовков, но и за идейно-художествените достойнства на неговите белетристични и драматургични произведения. И още нещо — така Иван Сарандев още по-осезателно разкрива основните отличия и проблеми на творчеството му — проблемите за красотата и за нравствената природа на човека. Включително и проблема за любовта, който всъщност е неразривно свързан с първите. С всяка нова книга, с всяка нова пиеса тези проблеми получават допълнително осветление, разширяват се техните измерения, стават художествено по-пълни и дълбоки, а наред с това се засилва и хуманистичното звучение, което е характерно за цялото творчество на Йордан Йовков — едно творчество, останало „в преобладаващата си част естетически актуално и свежо, недосегаемо за разрушителната патина на времето“ — да си послужим с думите на Иван Сарандев. Проследявайки развитието на тези художествени идеи, в действителност авторът на монографията проследява творческото развитие на писателя и заедно с това търси своя гледна точка, свое разбиране и свои прозрения, без да пренебрегва онова, което е казано от съвременната критика. Няма да греша, ако кажа, че интерпретациите и обобщенията на Иван Сарандев, ако не изцяло, то поне в отделни детайли притежават литературнокритическа стойност, която заслужава внимание. Какъвто и свой прочит да правят на Йовковите произведения, бъдещите йовковеди няма да

¹ Б. Делчев. Проникване в света на Йордан Йовков. — АБВ, бр. 46 от 18 ноември 1986, с. 6.

² П. Зарев. Подир пътищата на Йордан Йовков. — Литературен фронт, г. XLIII, бр. 1 от 1 януари 1987 г., с. 3.

отминават мълком разглеждания труд, тъй като в него намираме засегнати и разгледани още редица проблеми, действущи лица, изобразителни похвати, сцени, изписани с необичайна пластичност и пр., които в крайна сметка потвърждават казаното в една рецензия, че Иван Сарандев наистина притежава една „оригинална и цялостна концепция за личността и делото на писателя“. В тази цялостна концепция е отделено немалко място на художествените идеи и постижения, които определят трайността на творчеството на писателя и които го правят актуално и ценно както у нас, така и в чужбина. Но не само бележитиката, а и драматургията му, защото „той постави основата на българската философско-психологическа пиеса. И с това далеч изпревари своите съвременници, обричайки се на риска да остане неразбран. Един риск колкото благороден в очите на потомците, толкова труден и мъчно поносим за живия творец“. И ако Йордан Повков е преведан и четен в редица други страни, то това се дължи на „едно от най-големите завоевания на неговия талант: разработвайки български сюжети, рисувайки български типове, български отношения, той се издига до общочовешкото“. По тази причина, заключава Иван Сарандев, „той принадлежи не само на епохата, в която живя и отрази, а много повече на всички следващи епохи, на бъдещето. Тъкмо затова Повков е наш и на целия свят“. Един извод, добре аргументиран и защитен, с който не можем да не се съгласим и който наред с другите споделим на Иван Сарандев ни дава право да причислим труда му „Йордан Повков. Живен и творчески път. 1880—1937“ към големите успехи на нашата литературоведска книжнина за Йордан Повков.

Иван Сестримски

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАТА ДИСКУСИЯ
(„ГРАНИЦИ И ВЪЗМОЖНОСТИ НА ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕТО“, сборник. С., 1986, Изд. на БАН)

Двадесетият век освен с огромните постижения на т. нар. практическо литературознание се характеризира с още един много съществен спор — проблемът за методологията на литературоведските изследвания. И ако за миналия век можем в най-добрия случай да споменим не повече от три основни направления в литературознанието и няколко немногочислени техни модификации,

то сега десетгодишното съществуване на една литературоведска школа се счита дори и от самите ѝ представители за прекалено дълъг период, самите те бързат да ревизират позициите си, за да предложат по-адекватна гледна точка, съобразена с постиженията, родени а т. нар. методологическа дискусия. Последните кетинги на парижкия структурализъм излизаха в края на седемдесетте години, а днес дори техните автори едва ли си мислят за тях с пълно убеждение. Да не говорим, че проблемите на структурализма отдавна вече не са в центъра на литературоведската дискусия. Двадесет години съществуват школите в Тарту и Констанц, но ако проследим внимателно пътищата на тяхното развитие, ще установим, че това не са същите тези школи от времето на тяхната поява. Многобройни ревизии и „междинни баланси“ преживяха те от самите им създатели, за да говорим за тях като за нещо установено и непропоречно в същността си. И тези различия с началото не са следствие само на логичното развитие на основополагащата идея, вървяща към своето по-пълно и по-съвършено реализиране, а са плод на все по-ясно осъзнаващо се преливане и взаимно влияние на отделните позиции. И ако за методологическата ситуация от шестдесетте години до средата на седемдесетте беше характерно именно рязкото противопоставяне на отделните направления, то от средата на седемдесетте години насам е характерна точно противоположната тенденция. За това естествено причината е не само изчерпването на отделните школи като вътрешен потенциален заряд, но, струва ми се — достигането на тяхната зрелост. Зрялото и качествено разработване на литературоведската проблематика не може да не доведе до възникване на идеята за една същностна интеграция на отделните направления на базата на достигнатите резултати, защото само недобросъвестен поглед може да не види както постиженията на „другите“, така и собствените ограничения. В скоби казано, това е може би вътрешната логика на формулировката „граници и възможности на литературознанието“, предложена от проф. Атанас Натев.

Марксисткото литературознание не може да наблюдава отвън развитието на тези процеси. Нещо повече дори — макар и в основата си неговата методологическа позиция да е единна и стабилна, то конкретната изследователска методология, способна да обхване цялостното многообразие и своеобразие на художествената култура и литературния процес, все още не е създадена. И зато-